

Shri Raghunath Temple MSS. Library,
JAMMU

No. ४२९९

Title श्रीमंसा बाल प्रकाशः
१मा ध्यायात्रा संग्रह

Author श्री मङ्गल शंकरः

Extent ३ Age

Subject श्रीमंसाशा.

बाल प्रकाश मंत्र प्रामाण्य निरूपणम्
प्रथमाध्यायार्थ संग्रहे

धरम

मंत्राणां पदार्थत्वेन प्रामाण्ये वाक्यार्थे पदार्थानां प्रामाण्याभ्युपगमादिति पार्थसारथिमिश्राः । तस्यार्थ
ः । तर्कपादे उत्पत्तौ वाच्यताः स्युरिति सूत्रे आचार्यैः । अत्राभिधीयते यद्यप्यस्ति मूलान्तरं न नः । पदार्थानां
तु मूलत्वमिष्टं तद्वावभावत इति वाक्यार्थप्रतीतौ पदार्थानां करणत्वमुक्तं । दर्शपूर्णमासादिप्रयोगवि
धिषु श्रुतिलिङ्गादिविनियोज्यामंत्राः पदार्थत्वेन प्रविष्टा वाक्येकवाक्यतयेति मंत्रविशिष्टा दर्शपूर्णमा
सादिभावनां विदधतो महावाक्यस्य दर्शपूर्णमासादिप्रयोगविधौ महावाक्यार्थे पदार्थभूता मंत्राः प्रमा
णाभावं लभन्त इति । गुरुचरणास्तु एवं सति त्रीत्यादिव सदा र्थविधये वैषां प्रामाण्यं स्यान्न शब्दविधयेति ह
पयित्वा स्मृतिवधाथार्थलक्षणमेवैषां प्रामाण्यमित्याहुः । महतो मेश्वरस्तु अनधिगतार्थगन्तव्यमा
प्याह प्रपादि स्मृतिलिङ्गत्वं मंत्राणां वस्यते त्रयम् । देवता कल्पनं पञ्चमात्रं तस्माच्च जिज्ञेयः । मंत्रवर्गाच्च
यद्देवतुः सर्वेषां न वदिष्यते । मेदेहीत्यात्मवाहित्वान्मंत्राणां याजमानता । करणानां त्वार्त्विजत्वेऽप्यंगता

बाल० प्र० ध्रुवफलस्य यत्। स्वामिगत्तु क्रियार्थस्य कर्तृगत्तु च वक्ष्यते। मंत्रक्रमानुरोधे च ब्राह्मणक्रमबाधनाच्छा
 गस्य निश्चयो यश्च पशुहृदश्च मंत्रगः। तदर्थपरतायां स्यात्सर्वनैवान्यथा भवेत्सर्वसाधारणत्वेन वि
 चारस्य प्रयोजनं। कर्मकालेन संधेयो मंत्रार्थो र्थपरत्वतः। इषेत्वादेषु चोच्चार्य छिन्नीत्यादि र्त्तयोश्च
 साविस्त्रादिशब्दस्य स्थाने यद्वादिनाम च। सिद्धं ते मंत्रलोपश्च प्रकाशाभाव इष्यते। यथा म्नात प्रयोगस्तु
 केवलो र्थो विवक्षितो। यदित्वर्थपरत्वेऽपि नैतावत् स्यात्प्रयोजनं। ततो धर्मप्रमाणात्वं मंत्राणां नैव सिध्य
 ति। लवनादि स्वरूपस्य प्रकाशत्वे हि धर्मता। समीहितांगताभावान्न कथंचित्प्रतीयते। अथ सर्वसाध
 नत्वेन यद्यप्येतत्प्रकाशते। विधिप्रामाण्यवादत्वान्न तथापि प्रमाणात्। अथ सर्वसाधनत्वात्तु लवना
 दौ समीहिते। आत्मनो गत्व बोधेन मंत्रः प्रामाण्यमश्नुते। अश्नुत इव यागादिकल्पनाच्च प्रमाणात्तेति
 तदत्रापि गुरुचरणोक्तेयाथार्थलक्षणो प्रामाण्ये सोमेश्वरोक्ते सर्वमंत्रसाधारणो मंत्रार्थानुसंधान

राम०

९

विषये प्रामाण्ये जपमंत्रे ध्याति रूपो होषो त्वेवा अवि वसितार्थकमुच्चारणमात्रमेव हि जपः । तदुक्तं ह
 दशो । यत्र संतमप्यर्थमवि वसितोच्चारणमात्रमदृष्टार्थं क्रियते यथा वैष्णवी मन्त्रमन्त्रेति स जप इति ।
 तत्र संतमपीत्यपि शब्दात्किंचिदर्थभावापि प्रतीयते ततश्चासतः कुतो र्यथार्थं कुतो वा नुसंधानं इति के
 चित् । तन्मा जपमंत्राणां सपि सर्वाः सर्वगि यजंषि सर्वाणि सामानि वाचतो मे पारिस्ववंशं सतीति
 गुणगुणिसंबंधकीर्तनात्मकेशस्त्रे विनियोगादुगागुणिसंबंधरूपेण तात्पर्यमस्ति वा तेन तेषां मंत्रार्थो
 नुसंधानविषये प्रामाण्यं संभवत्येव । याथार्थ्यं तु तत्राप्यमामेवानुतत्रापि लक्षणया याथार्थ्यवाच
 मेव अतएवार्थवादाधिकारो धर्म एवाग्नेर्दिवाददृशदृश्यादिष्वथार्थेषु गुणावादास्त्वित्युपक्रमद्वारम्भ
 यत्त्वादित्यादिसूत्रैरूपचारादेव याथार्थ्यमुक्तमिति चेत् । नातेष्वराहारोषसंभवमात्रेण तदुक्तं न त्वयं
 नियमः । असतापि गुणो नासतोपि गुणिनः स्तुतिबधुत्यति संभवात् । अतएवार्थवादाधिकार एव

बाल० प्र० प्रजापतिरत्ननोवपामुदस्त्रिददित्यत्रमहाभूतविषयत्वेन भाष्योक्तां व्याख्यामेवंतुलुनित्वमेवहीयत
 इतिहृषयित्वाथवादादिमूलिकांस्त्रिप्रलयप्रतीतिमात्रेणासतोपिप्रजापतेरसतापिगुणेनलुतिरंगी
 कृता।तस्मात्तोत्रमंत्रेषुयाथार्थमव्याप्तमेव।मंत्रार्थानुसंधानविषयंतुप्रामाण्यंसंभवतीतिदेवयु
 क्तमिति सिद्धं।नन्वेवमपिसाममंत्राणांकथंशब्दविधयाप्रामाण्यमितिचेत्।उच्यते।तेषामशब्दतयाश
 ब्दानुग्राहकत्वाद्वाहप्रमाणनकसामर्थ्यंनर्गतेनशब्दप्रमाणांतर्भावात्।साचेयमण्यन्तकेषुप्रजा
 पतेर्हृदयादिषुविधानसंभवति।~~आतस्मान्~~पिव्याप्तोतीतौदशंपदार्थविधयाप्रामाण्यंमिश्रैरुक्तं।तानि
 चान्नकाणिपंचत्रिंशत्सामानि।अर्कत्रीवमेकं।पंचानुगानमध्येसामत्रयं।हाउहोवासामैकं।हाउवाक्।
 सामानित्रीणि।वाचोवमेकं।सत्रस्यर्धिर्येकं।परमेष्ठिसामैकं।आगिरसव्रतमेकं।इलादमेकं।सधस्य
 मेकं।देवव्रतानित्रीणि।कश्यपत्रीवमेकं।प्रजापतेर्हृदयमेकं।अनडुद्रुतमेकं।महादिवाकीर्त्तानिन

राम०

वसत्वाभूतमेकं। घर्मचोचनमेकं। आदित्य आत्मैकं। इंद्रोचनमेकं। इडानां संसार एकमिति॥ ॥ इति श्री
मत्स्यवाक्यप्रमाणापारावारपारीराधुरीणामीमांसाद्वैतसाम्प्रदायश्रीभट्टनारायणानन्दभट्टशं
करकृतमीमांसाबालप्रकाशमंत्रप्रामाण्यनिरूपणं॥ ॥ इति प्रथमाध्यायार्थसंग्रहः॥ ॥

बाल०प्र०

४०

राम०
३